

VII. Biografië / Biographie

CHRISTINE VAN EVERBROECK

**«August Borms. Zijn leven, zijn oorlogen,
zijn dood»**

Amsterdam/Antwerpen, Meulenhof/Manteau,
2005, 480 p.

Zestig jaar nadat hij werd gefusilleerd, blijft de figuur van August Borms (1878-1946) de historicus en de Vlaamse / Belgische openbare opinie naar het woord van de dichter “vreemd wezen”. Christine Van Everbroeck heeft nu een boeiend boek over hem geschreven. Zij is een Franstalige historica, die in het Legermuseum werkt en in 1997 aan de *ULB* is gepromoveerd op het proefschrift *L’activisme entre condamnation et réhabilitation : influence de l’activisme et des activistes sur le développement du nationalisme flamand dans*

l'entre-deux-guerres : contribution à l'histoire du nationalisme flamand.

Het is goed dat Christine Van Everbroeck aan het begin van haar werk de termen preciseert waarmee zij de actoren van de Vlaamse beweging benoemt. Met “flaminganten” bedoelt zij Vlamingen “die gelijke rechten voor Vlaanderen in een Belgisch kader wilden verkrijgen. Er moet een onderscheid gemaakt worden met de Vlaams-nationalisten die we extremistische flaminganten zouden kunnen noemen. Zij dromen van een onafhankelijk Vlaanderen en gaan tot het uiterste in het federalisme, soms zelfs tot de vernietiging van België” (12). Opmerkelijk in dit verhaal is vooral hoe de in alle opzichten extremistische August Borms erin is geslaagd, door de mythe die hij grotendeels zelf rond zijn persoon heeft gecreëerd, op de Vlaamse politieke geschiedenis en gedurende een paar decennia ook op de strategie van de gematigde flaminganten invloed uit te oefenen.

Het verhaal van August Borms' jeugd- en vormingsjaren verschilt nauwelijks van dat van andere bekende Vlaamse katholieke intellectuelen die in de eerste helft van de vorige eeuw een rol hebben gespeeld in de Vlaamse beweging. Onderwijs met het Frans als voertaal, zowel voor de scholier in het kleinseminarie in Sint-Niklaas, als voor de student Germaanse filologie aan de Katholieke Universiteit in Leuven. Engagement in de katholieke flamingantische scholieren- en studentenbeweging, ultramontaans geïnspireerde en kleinburgerlijk anti-socialisme proclamerende scholieren- en studentenbeweging.

De regering stuurde August Borms en drie andere Belgische leraren in 1903 naar Peru,

om er te werken aan een onderwijshervorming. De avontuurlijke Borms vertrok vijf dagen na zijn huwelijk. Hij genoot van de reis en van reistochten door het onbekende Zuid-Amerika, zijn oudste dochters werden er geboren maar veel professionele voldoening blijkt er niet te hebben ingezet. Zijn door heimwee gekwelde en door aardbevingen getraumatiseerde vrouw «*Rientje*» kwam in februari 1906 terug, hijzelf een half jaar later. Met de biografie, die het hele levensverhaal vertelt met bijzondere aandacht voor het lot en de levensomstandigheden van het gezin en van de vrouw op de achtergrond, stelt de lezer niet zonder verbazing vast dat Borms aan deze Zuid-Amerikaanse ervaring helemaal geen politieke conclusies had overgehouden.

Weldra zag men nu de jonge academicus en atheneumleraar op alle fronten van de Vlaamse beweging opdagen, in het Algemeen Nederlands Verbond, in propaganda voor het Nederlands in Frans-Vlaanderen, ook in de kringen van de vrijzinnige flaminganten. Maar vooralsnog toch hoofdzakelijk bij de aanhang van Frans van Cauwelaert : onverpoosd op stap, ter verovering van macht in de katholieke partij om, mede in de wetenschap dat het algemeen stemrecht er zat aan te komen, zowel de macht voor de partij te behouden als de vernederlandsing van het openbaar leven in Vlaanderen door te drukken. De actie culmineerde vanaf 1911 in de propaganda voor de vernederlandsing van de Rijksuniversiteit Gent. Vlaamse parlementsleden uit de drie Belgische partijen dienden een voorstel van wet in tot geleidelijke vernederlandsing van de Gentse universiteit. Ondanks jarenlange ononderbroken agitatie, waarbij August

Borms als redenaar en volkstribuun in heel Vlaanderen populair was geworden, lukte het de flaminganten niet het voorstel voor de Eerste Wereldoorlog goedgekeurd te krijgen, evenmin als de voorstellen om de Belgische legerofficieren tot tweetaligheid te verplichten. In het arrondissement Gent en in Oost-Vlaanderen slaagden de katholieke flaminganten er niet in de macht van hun conservatieve partijgenoten, tegenstanders van de democratisering en van de vernederlandsing te breken. De ontgoocheling over de gang van zaken was vooral groot in de kring van Borms' vrienden uit het kleinseminarie en uit Leuven : zijn broer Jan Borms, de oogarts Reimond Speleers, de ambtenaar Lodewijk Dosfel, de leraar Jozef Goossenaerts, de jurist Karel Heynderickx, de apotheker Hildward Van der Spurt. De kring leek rijp voor dissidentie. Christine Van Everbroeck bespeurt hoe Borms stilaan zijn geloof verloor in de bekwaamheid van de politici om hun problemen op te lossen.

Vroeger dan de meeste van die vrienden bleek August Borms bereid in te gaan op de *Flamenpolitik* die de Duitsers begonnen te voeren, nadat zij in 1914 het grootste deel van het Belgische grondgebied hadden bezet. In de eerste bezettingsmaanden, zo blijkt uit de bronnen, was de verwarring bij de in het land gebleven flaminganten vrij groot was. Reimond Speleers ging Frans Van Cauwelaert in Nederland opzoeken. Was dat, zoals hij later zelf beweerde, met de bedoeling de gezaghebbende politieke leider te vragen naar Vlaanderen terug te keren en er de eendracht in de rangen van de flaminganten te bewaren, of, zoals Christine Van Everbroeck lijkt te suggereren (p. 80), om mee de activistische toer op te gaan ? Van

Cauwelaert zelf heeft het verhaal noch ontkend noch bevestigd. Als de oogarts Speleers inderdaad naar hem is gestapt, is dat blijkbaar gebeurd voor hij een professoraat aan de vernederlandsste Gentse universiteit had aangenomen en aldus in het activisme was gestapt. Een teruggekeerde Van Cauwelaert zou er allicht evenmin als de in het land gebleven liberale en socialistische prominenten in geslaagd zijn al zijn medestanders van collaboratie af te houden.

Spoedig stak August Borms de Rubicon over. In zijn krant *Het Vlaamsche Nieuws* riep hij vanaf begin 1915 op tot voortzetting van de Vlaamse beweging onder de hoede van de door de meeste medeburgers verafschuwde Duitse bezetter. Zover als hij zouden zijn Oost-Vlaamse vrienden Reimond Speleers en Lodewijk Dosfel hun nek niet uitsteken. Zij bleken slechts tot medewerking bereid aan de beslissing van de Duitse gouverneur-generaal von Bissing in 1916 de Gentse universiteit te heropenen en te vernederlandsen. Borms ging wegen die zij nooit zouden gaan. Hebben die vrienden toen inderdaad gehandeld onder chantage, uit vrees dat de Duitsers de onder verdenking van spionage gearresteerde zwager van Dosfel zouden terechtstellen ? Zijn er bronnen die deze in de historiografie gemeengoed geworden hypothese overtuigend bevestigen ?

Weldra prees de onvermoeibare August Borms de "zelfstandigheid van Vlaanderen" op activistenvergaderingen aan als de institutionele oplossing voor de Vlaamse problemen. In 1917, kort nadat 200 activisten een "Raad van Vlaanderen" – een marionettenparlement – in het leven hadden geroepen, legde von Bissing de

administratieve scheiding van België vast. Borms reisde herhaaldelijk naar Duitsland. Hij ging er in politieke kringen aandringen op verdere realisering van de Vlaamse autonomie en bezocht Vlaamse krijgsgevangenen in hun kampen en probeerde er ze van de deugdelijkheid van de activistische politiek te overtuigen. Op 22 december 1917 proclameerde de Raad, overigens zeer tot ongenoegen van de Duitsers, na de zoveelste speech van Borms, de onafhankelijkheid van Vlaanderen.

Begin 1918 dwongen de Duitsers de activisten verkiezingen voor een Tweede, hopelijk meer representatieve Raad van Vlaanderen te organiseren. Een operatie die in het bezette Vlaanderen bij de medeburgers lang niet het verhoopte succes oogstte en aanleiding gaf tot openlijke protestdemonstraties en fysiek geweld van verontwaardigde patriotten. In februari 1918 lieten Brusselse magistraten August Borms zelfs even oppakken. In de “Commissie van Gevolmachtigden”, het uitvoerend orgaan van de Raad, was hij ondertussen met de portefeuille “Nationaal Verweer” een soort Vlaamse minister van oorlog geworden. Nu zou het niet meer alleen om propaganda-activiteiten gaan, maar ook om bestrijding van politieke tegenstanders, met de onfrisse methodes die der gelijke opdracht impliceert. Gelukkig, ook voor Borms zelf, hadden de Duitsers te lang gearzeld om de activisten die macht in handen te geven. Christine Van Everbroeck doet ook dat aspect van de eerste collaboratie voor het eerst gedetailleerd uit de doeken.

Zijn optreden vervulde, ondanks de in dat laatste oorlogsjaar al flink georganiseerde

Bormscultus, ook veel flaminganten met bevreemding. Toen de Frontbeweging alle vertrouwen in de beloften van de Belgische regering had verloren en in mei 1918 enkele IJzersoldaten naar de Duitse kant van het front uitzond om te gaan praten met vooraanstaande activisten, hadden zelfs die radicalen geen behoefte aan contact met August Borms. Dat detail wordt door Christine Van Everbroeck niet gesignaleerd. De historica toont wel met sprekende cijfers aan dat Borms dankzij zijn engagement in de activistische collaboratie in dat laatste oorlogsjaar een vrij behoorlijk inkomen genoot en weerlegt daarmee het verhaal als zou het gezin van de zich idealistisch en onvoorwaardelijk voor Vlaanderen afslovende voorman in die periode in bittere armoede hebben geleefd, een verhaal dat zijn aanhangers tot vele jaren na zijn executie zijn blijven geloven.

Pas in februari 1919 slaagde de justitie erin de ondergedoken August Borms te arresteren. Het daaropvolgende geding was, naast dat van de professoren van de vanderlandse Gentse universiteit, het belangrijkste dat na de Eerste Wereldoorlog werd gevoerd. Het heeft, en ook dat maakt Christine Van Everbroeck in haar beknopt overzicht van het proces en van de interpretaties daarvan in de Vlaamse en in de Franstalige pers duidelijk, bij voor- en tegenstanders de beeldvorming over het activisme voor decennia bepaald. Borms werd tot de doodstraf veroordeeld, begenadigd, en hij ging voor 11 jaar de kerker in.

Het relaas van die gevangenisjaren onthult hoe de vrome katholiek August Borms ten koste van zijn vrijheid en tot rampspoed

voor zijn gezin een martelaarsrol wilde spelen. Hoe hij weigerde in te gaan op voorstellen van ministers om hem vrij te laten op voorwaarde dat hij zich van politieke activiteiten onthield. Hoe hij zelf de Vlaamse openbare opinie informeerde over zijn lot en zijn bedoelingen. Hoe aldus de ook door gematigde flaminganten gesteunde beweging ten gunste van amnestie voor de veroordeelde activisten sterker werd. Hoe buiten de gevangenis muren al maar meer Vlamingen in hem een symbool gingen zien en hoe er allerlei vormen van financiële steun voor zijn gezin van de grond kwamen. En ten slotte hoe hij vanuit de gevangenis Vlaams-nationalistische propaganda organiseerde en zelf zijn verkiezing voorbereidde.

Maar ik mis in het boek van Christine Van Everbroeck wel het beeld van de “hele” Belgische politieke realiteit van die jaren 1920. Toen lukte het de gematigde flaminganten niet de fundamentele doelstellingen van de Vlaamse beweging en de noodzakelijke taalwetgeving af te dwingen. Die politieke achtergrond verklaart waarom de Vlaams-nationalisten met succes konden stellen dat de unitaire structuur, ja, het bestaan zelf van de Belgische staat de realisatie van die doelstellingen in de weg stonden. Daardoor kreeg de anti-belgicist August Borms in die conjunctuur het imago van de martelaar en werd hij een idool. En dat bleef hij, ondanks zijn teleurstellende politieke wereldvreemdheid, in de jaren 1930, toen de flaminganten zich eindeloos ergerden aan de gebrekkige uitvoering van de taalwetten.

Christine Van Everbroecks beschrijving van het verloop van de tussentijdse verkiezing op 9 december 1928 waarbij

de wegens landverraad tot de doodstraf veroordeelde en gevangen gehouden August Borms in Antwerpen niet minder dan 83.000 stemmen op zijn naam kreeg, bevestigt dat men dit opzienbarende resultaat niet als instemming van al die kiezers met de ideeën van Borms en goedkeuring van het activisme mocht interpreteren. Maar dat hebben Borms zelf, een groot aantal van zijn aanhangers en ook zijn vele vijanden wel gedaan. Voor vele Belgische patriotten zou Borms zolang hij leefde een publieke vijand zijn.

De sensationele verkiezingsuitslag leidde ertoe dat het Belgische parlement niet alleen een amnestiewet maar ook de grote taalwetten goedkeurde. De in vrijheid gestelde August Borms was een decennium lang het voorwerp van allerlei huldgingen, werd door de Vlaams-nationalistische politici bij allerlei manifestaties veelvuldig als vlag gebruikt, maar het bleek spoedig hoe de wereldvreemde man niet in staat was een politieke rol van betekenis te spelen en invloed op de politieke ontwikkeling uit toe oefenen. Het verhaal van de in 1929 door hem opgerichte “Derde Raad van Vlaanderen”, een club van oud-activisten en andere radicale Vlaams-nationalisten, die zich hadden ingebeeld onder leiding van Borms vat te krijgen op de politieke ontwikkeling van het Vlaams-nationalisme, toont aan hoe gering die invloed in feite was. In de egocentrische geschriften die de man na zijn vrijlating publiceerde, ontbrak het helemaal aan een coherente politieke boodschap. Een nazi-auteur noemde wel Borms’ *Tien jaar in den Belgischen kerker* – allicht een decennium later dan dat in de biografie wordt gesignaleerd – een waardige concurrent van *Mein Kampf* voor de Vlamingen, maar dat “com-

pliment” getuigde vooral van de ijver van Duitse “Vlamingenvrienden” die bakens aan het uitzetten waren voor een tweede collaboratie.

En inderdaad, nadat Hitlers troepen ons land in 1940 hadden overweldigd, stak August Borms opnieuw de hand uit naar de bezetter. De justitie had hem bij de Duitse inval als verdachte opgepakt en de ellende die hij in gevangenissen en kampen in Frankrijk met andere Vlaamse verdachten had gedeeld, had hem gesterkt in de overtuiging dat de gehate Belgische staat in zijn persoon andermaal Vlaanderen had willen treffen. Hij werd voorzitter van de naar hem genoemde commissie die hemzelf en de na 1918 vervolgde activisten rehabiliteerde en schadevergoedingen toekende. Hij liet zich zien bij collaboratiemanifestaties, hoofdzakelijk in de kring van de Vlaamse SS, maar bij gelegenheid ook bij het VNV. Voor de bikkelharde strijd tussen de diverse collaboratiefracties had hij nauwelijks oog. Vermoedelijk opgemerkt door het groot publiek en zonder enige invloed op de politieke ontwikkeling beeldde hij zich in de grote verzoener te kunnen zijn tussen de Vlamingen die net als hij op een Duitse overwinning mikten.

Het zal in het jaar na de Bevrijding weinigen hebben verbaasd dat de repressie-rechtbank August Borms andermaal tot de doodstraf veroordeelde. In verhouding tot de collaboratiemisdrijven waaraan hij zich schuldig had gemaakt, was dat een zware straf. De regering die ertoe besloot het vonnis te laten uitvoeren, heeft vermoedelijk willen afrekenen met de publieke vijand die Borms sinds decennia in veler ogen was geworden. De beslissing de kreupele oude man op Goede Vrijdag 1946 te laten

executeren, zou spoedig een politieke fout blijken. Ofschoon de terechtstelling in de repressieperiode weinig publieke negatieve reacties had uitgelokt, was er binnenskamers veel verontwaardiging en kwam nauwelijks een jaar na de terechtstelling de Bormscultus tot nieuw leven. De jaarlijkse Bormsherdenking bood tot lange tijd na de Tweede Wereldoorlog een fractie van de Vlaamse beweging vooral een tribune waar de amnestie-eis en de actuele strijdpunten werden geformuleerd. De mythe blijkt nog altijd niet helemaal afgebrokkeld. Maar de recente historiografie, en in het bijzonder het grondig onderzoek en de zeer genuanceerde conclusies van Christine Van Everbroeck, hebben ze in het licht van de feiten doorprikt. Een mythe die, tot verbazend onbegrip van de literatuurhistorici, zelfs de nuchtere zakenman Alfons De Ridder, alias Willem Elsschot (1882-1960), in 1947 tot een verontwaardigd Bormsgedicht had geïnspireerd.

Joris Dedeurwaerder